
UDK 811.163.4'373.7:811.112.2
81'255'373.7:821.163.41/.42(497.6)-32ANDR

Izvorni znanstveni članak

Primljen 5. III. 2012.

MAGDALENA RAMLJAK ♦ MARIJA MUSA
Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru
ramljakm@gmail.com

FRAZEMI U ANDRIĆEVIM PRIPOVIJETKAMA I NJIHOVI PRIJEVODNI EKVIVALENTI U NJEMAČKOME JEZIKU

Sažetak

Frazeologija kao jezikoslovna disciplina nema dugu tradiciju, no to ne umanjuje njezinu važnost kako unutar jednoga jezika tako i u kontrastiranju dvaju jezika. Zanimljiv i aktualan dio kontrastivne lingvistike svakako su postupci prevođenja frazeoloških izraza u književnim djelima. Pri prevođenju nije uvijek moguće pronaći odgovarajući ekvivalent u jeziku na koji se prevodi, stoga je u tim slučajevima bolji opisni prijevod kojim se ne će izgubiti slikovitost i ekspresivnost određene slike. U ovom se radu s kontrastivnoga motrišta analiziraju frazeološki izrazi u pripovijetkama Ive Andrića i njihovim prijevodima na njemački jezik. U analizi se pozornost usmjeruje na strukturna obilježja frazema i njihovu međusobnu potpunost, djelomičnu ili nultu ekvivalentnost.

Ključne riječi: Ivo Andrić, kontrastivna analiza, frazeologija, ekvivalencija

Uvod

Stvaranje književnoga djela iznimno je zahtjevna djelatnost. No ništa manje zahtjevno nije ni prevođenje nekoga književnog djela na drugi jezik. Štoviše, slobodno se može govoriti i o svojevrsnoj umjetnosti (ne samo o umijeću). Naime prevođenje književnih djela nije tek puko prebacivanje jezičnih znakova (leksema) iz jednoga jezika u drugi; ono je kudikamo više od toga.

Prevođenje je proces u kojemu se jezične jedinice iz jezika polaznika zamjenjuju odgovarajućim jezičnim jedinicama u ciljnome jeziku. Pri tome se često nailazi na problem kako neke izraze i pojmove prevesti na ciljni jezik ako u njemu ne postoje odgovarajući izrazi. Ovaj se problem najčešće javlja pri prevođenju frazema. Poznavanje jezika nije dovoljno za kvalitetan prijevod; to je samo tehnički preduvjet. Stoga će neki reći da prevođenje nije ništa drugo doli „sizifovski posao“, no prevoditi se mora.¹

Teorijska osnova ovoga rada daje uvid u definiciju frazema i postupak prevođenja frazema. U drugome se dijelu, na reprezentativnome uzorku, prikazuje način prevođenja frazema u književnim djelima.

1. Frazeologija i prevođenje frazema

Frazeologija kao jezikoslovna disciplina stara je svega nekoliko desetljeća. Ona sve češće postaje predmetom istraživanja kako unutar jednoga jezika tako i kontrastivno, među dvama jezicima ili više njih. Da bismo mogli analizirati frazeme, najprije je potrebno jasno odrediti značenje toga pojma. U *Hrvatskome frazeološkom rječniku* (Menac, Fink-Arsovski, Venturin) nalazimo sljedeću definiciju: „Frazemi su ustaljene sveze riječi koje se upotrebljavaju u gotovu obliku, a ne stvaraju se u tijeku govornog procesa, i kod kojih je barem jedna sastavnica promijenila značenje, tako da značenje frazema ne odgovara zbroju značenja njegovih sastavnica.“² Sličnu definiciju daje i Josip Matešić koji kaže kako

1 Usp. STOJAN VRLJIĆ, „Prijevod kao umjetnost – na odabranom primjeru“, *Lingua Montenegrina*, god. III (2010.), br. 6, str. 11.

2 ANTICA MENAC – ŽELJKA FINK-ARSOVSKI – RADOMIR VENTURIN, *Hrvatski frazeološki rječnik*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2003., str. 6.

su frazemi „jedinice jezika značenjskoga karaktera koje se kao cjelina reproduciraju u govornom aktu, raspoložuci pri tome najmanje dvjema punoznačnim (autosemantičkim) riječima, od kojih barem jedna upućuje na semantičku pretvorbu jedinice koje, zbog sposobnosti uklapanja u tekst, poput svake druge riječi, mogu vršiti sintaktičku funkciju u rečenici“³.

Dakle u frazema dolazi do procesa desemantizacije, tj. značenje frazema nije zbroj značenja njegovih pojedinačnih sastavnica, nego svaki frazem kao cjelina ima svoje zasebno značenje. Frazem se osim toga rabi u svome gotovom obliku. Drugim riječima, same riječi i njihov poredak unutar frazema nezamjenjivi su. Sljedeća su bitna obilježja frazema, koja određeni spoj riječi uopće čine frazemima, metaforičnost i slikovitost.⁴ Značenje frazema nije doslovno nego slikovito, preneseno te čitatelj dobiva određenu predodžbu kada čuje neki frazem.

Da bi prevoditelj uspio vjerno prenijeti sadržaj izvornoga teksta, važno je prenijeti ne samo značenje frazema nego i zadržati što više svojstva izvornika kao što su stil, kulturne asocijacije, pa i oblik. Drugim riječima, frazem bi trebalo zamijeniti frazemom.⁵ No to nije uvijek moguće. U radu će se pokazati da jedan te isti frazem prevoditelj može prevesti na više različitih načina (frazemom ili opisno), a da pri tome ostane vjeran slici koju je pisac izvornika želio prikazati.

Postupci pri prevođenju frazema u književnim djelima predstavljaju aktualan i zanimljiv dio rada u kontrastivnoj lingvistici. Prevođenje frazema također ovisi i o različitim tipovima ekvivalencije i njihove zastupljenosti u dvama kontrastiranim jezicima. Ponekad je neki frazem bolje prevesti opisno negoli po svaku cijenu tražiti odgovarajući ekvivalent u jeziku na koji se prevodi, a kojim će se izgubiti na slikovitosti ili ekspresivnosti određene slike.⁶ U ovome se radu autorice služe Burgerovom

3 JOSIP MATEŠIĆ, *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 1982., str. VI.

4 Usp. ŽELJKA FINK, „Tipovi frazema – fonetskih riječi“, *Riječki filološki dani*, zbornik radova, 3, Rijeka, 2000., str. 94.

5 Usp. JOSIPA FORKO, „Prevođenje frazema – Sizifov posao“, *Hrvatistika*, vol. 3, Osijek, 2009., str. 95.

6 Usp. MELIHA HRUSTIĆ, *Kontrastivna analiza frazeoloških izraza sa komponentom «Kopf» / «glava» u njemačkom i u b/h/s jeziku*, Off set, Tuzla, 2001., str. 107.

analizom frazema. Pri prevođenju frazema nekoga teksta, po Buregru, postoje tri mogućnosti:⁷

- 1) potpuno odgovarajući prijevod
- 2) zamjena nekim drugim frazemom koji značenjski odgovara originalu
- 3) nefrazeološki opisni prijevod originalnoga frazema

2. Analiza frazema u Andrićevim pripovijetkama

Predmet su ovoga rada frazemi u Andrićevim pripovijetkama i njihovi prijevodni ekvivalenti u njemačkome jeziku. U središtu je zanimanja pitanje koliko je prevoditelj vjerno preveo frazeme Andrićevih pripovijedaka, odnosno koliko je često hrvatski frazem moguće prevesti potpunim ekvivalentom na njemački jezik te što je prevoditelj učinio za frazeme za koje ne postoji (ili postoji neki drugi, bolji) odgovarajući frazem na njemačkome jeziku.

Kao građa za istraživanje odabrana je po jedna pripovijetka iz Andrićevih triju međuratnih stvaralačkih faza: *Mustafa Madžar*⁸ (MM1) iz prve zbirke pripovijedaka (1923.), *Mara milosnica*⁹ (MM) iz druge zbirke pripovijedaka (1931.) i pripovijetka *Žeđ*¹⁰ (Ž) koja je objavljena u trećoj zbirci pripovijedaka (1936.). Pripovijetke su uspoređene s prijevodima Martina Zöllera *Durst*¹¹ (D) i *Mustafa Madžar*¹² (MM2) te Aloisa Schmausa *Die Geliebte des Veli Pascha*¹³ (DGdVP). Za registriranje frazeološke građe rabljeni su jednojezični i dvojezični frazeološki rječnici: Duden, *Das große Wörterbuch der deutschen Sprache in 8 Bänden*, 1993.,

7 Usp. HARALD BURGER, *Handbuch der Phraseologie*, De Gruyter, Berlin – New York, 1982., str. 309.

8 IVO ANDRIĆ, *Priča o vezirovom slonu i druge pripovetke*, Reč i misao, Beograd, 1965., 99. – 114.

9 I. ANDRIĆ, *Jelena, žena koje nema*, Svjetlost – Sarajevo, Mladost – Zagreb, 1977., str. 93. – 172.

10 I. ANDRIĆ, *Žeđ*, Svjetlost – Sarajevo, Mladost – Zagreb, 1977., str. 179. – 190.

11 I. ANDRIĆ, *Die Geliebte des Veli Pascha – Erzählungen*, Svjetlost, Sarajevo, 1987., str. 180. – 193.

12 *Isto*, str. 161. – 180.

13 *Isto*, str. 5. – 73.

potom Duden 11, *Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten* iz 1998., *Moderne deutsche Idiomatik* Lutza Röhricha iz 1995., a za hrvatski jezik rabljen je *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika* Josipa Matešića iz 1982. godine. Budući da je ova analiza kontrastivna, od velike su važnosti bili rječnici *Hrvatsko-njemački frazeološki rječnik* (1988.) Josipa Matešića te *Njemačko-srpskohrvatski frazeološki rječnik* Pavice Mrazović i Ružice Primorac.

Na oko 105 stranica teksta analizirano je ukupno 83 frazema, što je pokazalo da se Andrić prilično služio frazemima. Cilj je bio provjeriti koliko je Andrić u svojim pripovijetkama često rabio frazeme te utvrditi način prevođenja tih frazema na njemački jezik. Budući da ni jedan rječnik ne sadrži sve frazeološke izraze, u analizu korpusa uključeni su i izrazi koji po svojoj strukturi, obliku i značenju mogu biti frazemi. Zanimanje je bilo usmjereno na postupak koji su prevoditelji rabili da bi što vjernije prenijeli sadržaj izvornoga teksta.

3. Mogućnost različitih prijevoda istoga frazema

Kod potpune ekvivalencije govorimo o značenjskoj i leksičkoj podudarnosti u oba jezicima. U ovu skupinu bit će uvršteni i frazemi s morfosintaktičkim razlikama iako se takvi frazemi u detaljnijim analizama svrstavaju u zasebnu skupinu. Za potrebe rada izabrana je analiza prijevoda na tri načina: 1) potpuno ekvivalentan prijevod frazema, 2) zamjena frazema iz polazišnoga jezika nekim drugim značenjskim ekvivalentom u ciljnome jeziku, 3) mogućnost prevođenja gdje se prevoditelj odlučuje za opisni prijevod frazema.

Ponekad se jedan te isti frazem može prevesti na dva ili čak sva tri načina. Prvi takav primjer ujedno je i Andrićev najčešće rabljen frazem *s vremena na vrijeme* (značenje: ponekad). U naznačenome korpusu ovaj je frazem evidentiran čak šest puta. Najčešći prijevodni ekvivalent u oba je prevoditelja *von Zeit zu Zeit*.¹⁴ U oba jezicima postoji

14 Da ovo nije slučajnost samo u pripovijetkama koje su odabrane za ovu analizu, potvrđuje i Stojan Vrljić u svojoj knjizi *Andrić u njemačkom* u kojoj kaže: „Jedan od najčešćih Andrićevih frazema ‘s vremena na vrijeme’ u njemačkim verzijama, bez obzira na ime prevodioca, ima uvijek isti prijevodni ekvivalent ‘von Zeit zu Zeit’“ te svoja zapažanja potvrđuje primjerima

kako značenjska tako i strukturna podudarnost pa se može govoriti o potpuno odgovarajućem frazemu, a evidentiran je u svim analiziranim rječnicima. Na ovom će se primjeru pokazati da se jedan frazeološki izraz iz jezika polaznika u ciljnome jeziku može prevesti na više različitih načina.

(1₁)

S vremena na vrijeme valja da ustane, ma i s najvećim naporom, da pali svijetlo i otvara prozor, da se uvjeri da je živ, da ga nisu satrle i raznijele mračne sile. (MM1, 100)

*Von Zeit zu Zeit trieb es ihn, aufzustehen, wenn auch mit größter Anstrengung, Licht anzuzünden und die Fenster zu öffnen, um sich zu überzeugen, daß er noch lebte und daß ihn **die dunklen Mächte** nicht schon zermalmt und weggeschleppt hatten.* (MM2, 163)

(1₂)

S vremena na vrijeme bi stao i okrenuo se svjetini... (MM, 110)

Von Zeit zu Zeit blieb er stehen und wandte sich zu der Menge, die dann ebenfalls haltmachte. (DGdVP, 20)

(1₃)

*U sunčanoj tišini moglo se čuti kako se dolje, u varoši, svjetina roti i mramori, i kako se s **vremena na vrijeme** stotine glasova stapaju u otegnuto, nerazumljivo klicanje:* (MM, 130)

*In der sonnigen Stille war drunten in der Stadt das Gewimmel und Gemurmel der Menge zu hören; **von Zeit zu Zeit** vereinigten sich dort Hunderte von Stimmen zu einem langgezogenen, unverständlichen Schrei:* (DGdVP, 36)

(1₄)

*I u jednoličnoj topovskoj grmljavini čulo se s **vremena na vrijeme** jasno kako puščano olovo udara u dasku na krovu i kako daska pod njim prašti.* (MM, 168)

*Und in dem eintönigen Geschützdonner hörte man **von Zeit zu Zeit** deutlich eine Bleikugel gegen die Schindeln schlagen und das Brett darunter splintern.* (DGdVP, 69).

iz nekoliko različitih Andrićevih romana i pripovijedaka. S. VRLJIĆ, *Andrić u njemačkom*, Univerzitet u Mostaru, Pedagoška akademija, Mostar, 1991., str. 122.

U sljedećem primjeru prevoditelj rabi drugi odgovarajući frazem u njemačkome jeziku, a koji hrvatskomu frazemu odgovara po značenju, ali ne i po sastavu leksema. U ovome slučaju govorimo o mogućnosti zamjene frazema drugim značenjski ekvivalentnim frazemom.

(2)

Tu je živila sama, jer djece nije imala, a njen čovjek, Šimun, držao je han na Kiseljaku i s vremena na vrijeme dolazio u Sarajevo. (MM, 139)

*Sie lebte hier allein, da sie keine Kinder hatte und ihr Mann Šimun in Kiseljak ein Wirthaus hielt und nur **hin und wieder** einmal nach Sarajevo kam.* (DGdVP, 44)

Da se jedan frazem može prevesti na tri različita načina, odnosno u ovoj analizi potpunim ekvivalentom, nekim drugim značenjski odgovarajućim frazemom, pa i nefrazeološkim opisnim prijevodom, dokazuje i sljedeći primjer nulte ekvivalencije analiziranoga frazema *s vremena na vrijeme*.

(3)

Dolazio bi s vremena na vrijeme u Carigrad... (MM, 94)

*Er kam nur **zuweilen** nach Istanbul...* (DGdVP, 6)

Niti u jednome od navedenih primjera prijevod nije izgubio izvorno značenje frazema iz jezika polaznika.

Sljedeći frazem s komponentom imenice *vrijeme*, a koji također često nalazimo u Andrićevu izričaju jest frazem *s vremenom*. Frazem u ovome obliku nije evidentiran u Matešićevu *Frazeološkome rječniku hrvatskoga ili srpskog jezika*, ali ga nalazimo u *Njemačko-srpskohrvatskome frazeološkom rječniku* (Primorac-Mrazović) sa značenjem *postepeno, polako*. U Dudenovoj zbirci frazeoloških izraza nalazimo zabilježen izraz *mit der Zeit*, a značenje odgovara hrvatskomu. Ovaj frazem također nalazimo u dvjema prijevodnim inačicama. Prevoditelj na dvama primjerima rabi potpuno odgovarajući prijevod *mit der Zeit*, a na sljedećem primjeru rabi drugi odgovarajući frazem istoga značenja, različite strukture – *im Laufe der Zeit* – što bi prema ovoj analizi odgovaralo drugoj mogućnosti prijevoda frazeoloških izraza, odnosno zamjena nekim drugim

frazeološkim izrazom koji značenjski odgovara frazemu iz polazišnoga teksta.

(4₁)

Ali s vremenom poče da se privikava. (MM, 100)

Aber mit der Zeit begann sie sich daran zu gewöhnen. (DGdVP, 11)

(4₂)

Taj njen odlazak s vremenom i zaboravi. (MM, 145)

Ihr Weglaufen geriet mit der Zeit sogar in Vergessenheit. (DGdVP, 50)

(5)

S vremenom, njoj se dala prilika da vidi ponekog od Pamukovića; (MM, 139)

Im Laufe der Zeit bot sich ihr Gelegenheit, den einen oder anderen aus der Familie zu sehen; (DGdVP, 44)

Još jedan frazem koji Andrić vrlo često rabi jest *na svoju ruku* sa značenjem *na vlastitu odgovornost, bez ičije suglasnosti, po vlastitome mišljenju*, koji također ima više prijevodnih inačica.¹⁵ U naznačenome korpusu ipak je evidentirana samo jedna prijevodna inačica: *auf eigene Faust*.

(6)

Gdje će hazela i fukara na svoju ruku ratovati? (MM, 117)

Wie soll der Pöbel und die armen Teufel auf eigene Faust Krieg führen? (DGdVP, 25)

Sljedeći primjer različitih mogućnosti prijevoda jest frazem *biti izvan sebe*. U Matešićevu *Frazeološkome rječniku hrvatskoga ili srpskog jezika* ovaj je frazem evidentiran s više značenja: 1) ne biti pri svijesti; 2) biti razjaren/ ljut/ uzbuđen/ izbezumljen/ ogorčen; 3) biti presretan. Iz konteksta se zaključuje da u gore navedenome primjeru frazem ima drugo značenje. I u Dudenovu kao i u Mrazović-Primorac rječniku nalazimo frazem *außer sich geraten* u značenju *razjariti se, razbjesniti se* pa se može govoriti o varijaciji frazema (jer se ne rabi uz glagol *geraten in etw.*) te o potpuno odgovarajućem prijevodu kako s izražajnoga tako i sa sadržajnoga gledišta.

¹⁵ Usp. S. VRLJIĆ, *Andrić...*, str. 123.

(7)

*Još juče su neki ljudi pričali gvardijanu da od Doboja ide Mustafa Madžar, da se ostrvio i, kao **izvan sebe**, bije koga god sretne i stigne. (MM1, 104)*

*Schon am Vortage hatte einige dem Klostervorsteher erzählt, daß von Dobj her Mustafa Madzar unterwegs sei, der „Blut gelect“ habe und wie **außer sich** jeden schlage, dem er begegne oder den er einhole. (MM2, 167)*

(8)

*Iako sasvim **izvan sebe**, on nije podlijegao udarcima i trčao je mnogo brže od svih njih. (MM1, 114)*

*Obwohl er ganz **von Sinnen war**, brachten ihn die Schläge nicht zu Fall, und er lief viel schneller als alle anderen. (MM2, 179)*

U ovome drugom primjeru vidi se kako je prevoditelj za hrvatski frazem (*biti izvan sebe*) uporabio drugi odgovarajući njemački frazeološki izraz (*von Sinnen sein*).

Frazem *doći (k) sebi* ima dva značenja: 1) osvijestiti se, 2) smiriti se poslije kakva uzbuđenja; snaći se. U korpusu ovoga rada postoji primjer za oba značenja, ali i primjer dviju mogućnosti prijevoda: jedanput potpuno odgovarajući prijevod, a u drugome primjeru prevoditelj se služi drugim značenjski odgovarajućim frazeoloških izrazom.

(9₁)

*Nije nikako **dolazila sebi**. (MM, 131)*

*Es **kam überhaupt nicht zu sich**. (DGdVP, 37)*

(9₂)

*Ma koliko je stara dozivala, ona nije mogla **da dođe sebi**, (MM, 145)*

*So sehr die Alte sie auch zu beruhigen suchte, sie konnte nicht **zu sich kommen**, (DGdVP, 49)*

(9₃)

*Prvih dana, kad su je tek doveli iz Travnika, ona nije mogla nikako **sebi da dođe**. (MM, 100)*

*Als man sie aus Travnik hergebracht hatte, **kam sie die ersten Tage überhaupt nicht zu sich**. (DGdVP, 11)*

(9₄)

*Od toga dana kći travničkog pekara i Veli-pašina milosnica borila se stalno sa utvarama i priviđenjima, i nije više **dolazila sebi**. (MM, 165)*
*Von diesem Tage an rang die Tochter des Bäckers aus Travnik und Geliebte des Veli Pascha ständig mit Gespenstern und Gesichtern und **kam nicht mehr zu sich**. (DGdVP, 66)*

Iako imamo odgovarajući prijevod izraza *doći k sebi*, prevoditelj se na jednome mjestu odlučio za novi, u našim rječnicima nezabilježeni izraz *das Bewußtsein erlangen*. Po značenju su izrazi jednaki, po svojoj strukturi drukčiji, ovaj bismo prijevod mogli označiti kao zamjenu nekim drugim frazeološkim izrazom.

(10)

*Na kraju ga je, pred valijom i cijelim medžlisom, udario onom knjigom tako po glavi, da su slabunjavog mektudžbiju morali umivati i šerbetom zalijevati dok nije **došao k sebi**. (MM, 114)*

*Schließlich versetzte er ihm in Gegenwart des Vali und des ganzen Rats mit jenem dicken Buch einen solchen Schlag auf den Kopf, daß der schwächliche Sekretär mit Wasser besprengt und ihm Scherbet eingeflößt werden mußte, bis er wieder **das Bewußtsein erlangte**. (DGdVP, 23)*

4. Potpuno odgovarajući prijevod

U nastavku se analiziraju frazemi s potpuno odgovarajućim prijevodima iz Andrićevih triju pripovijedaka. Frazem *načiniti nekomu mjesta* ima značenje pomaknuti se nekomu. Iako kao takav nije evidentiran u frazeološkim rječnicima, slika je jasna iz dvaju navedenih primjera.

(11₁)

*I iza te prve noći, kad siđe u varoš, svi se ljudi u kahvi pomakoše i **načiniše mu mjesta**. (MM1, 101)*

*Als er nach dieser ersten Nacht in die Stadt ging, rückten alle Leute im Gasthaus zur Seite und **machten ihm Platz**... (MM2, 163)*

(11₂)

*Niko nije htio da se skloni i da joj **načini mjesta**. (MM, 105)*

*Niemand wollte bei Seite rücken und **ihr Platz machen**. (DGdVP, 15)*

Frazem *von Hand zu Hand gehen* prevoditelj rabi kao potpuni ekvivalent hrvatskomu frazemu *ići od ruke do ruke* (ili *iz ruke u ruku*), a značenje je frazema mijenjati vlasnika, biti predan dalje.

(12)

Tako su dječaci, polumrtvi od straha i bola, išli od ruke do ruke. (MM1, 101)

So gingen sie, halbtot vor Angst und Qualen, von Hand zu Hand. (MM2, 164)

Frazem *plitka pamet* nije naveden u analiziranim rječnicima. Ipak, sinonimno tomu značenju imamo zabilježen frazem *kratka pamet* (slaba/mala pamet, glupan). Možemo dakle govoriti o varijaciji frazema, a prevoditelj je u ovome slučaju rabio frazeološki izraz *beschränkter Verstand* koji također nije evidentiran u rječnicima te se može govoriti o potencijalnome frazemu koji se može uvrstiti u sljedeće kontrastivne rječnike hrvatskoga i njemačkoga jezika.

(13)

Noć i rakija i plitka pamet nemaju mjere, pa sve niču nova i sve čudnija junaštva još njegova djeda i pradjeda... (MM1, 109)

Die Nacht, der Schnaps und der beschränkte Verstand haben kein Maß, deshalb sprossen lauter neue und immer sonderbarere Heldentaten hervor, die schon von seinem Großvater und seinem Urgroßvater vollbracht worden waren... (MM2, 174)

Davati povoda za što sa značenjski i formalno odgovarajućim njemačkim frazemom *Anlaß zu etw. geben* možemo smatrati varijacijom evidentiranoga frazema *dati nekomu povoda* (jmdm. *Anlaß zu etw. geben*).

(14)

A on je sa svoje strane, davao sve više povoda za mržnju i ogovaranja. (MM, 95)

Er wiederum gab seinerseits immer mehr Anlaß zu Haß und schlechter Nachrede. (DGdVP,6)

Frazem *komad po komad* (*Stück um Stück*) sa značenjem *malo po malo* nalazimo zabilježen u kontrastivnim, ali ne i u jednojezičnim

rječnicima. No to ne znači da nije riječ o frazemu, a još manje da frazem nema svoj potpuni prijevodni ekvivalent, što dokazuje i prijevod Andrićeve pripovijetke *Mara milosnica*.

(15)

...i prodavao komad po komad očevine. (MM, 94)

...und veräußerte Stück um Stück des väterlichen Besitzes. (DGdVP, 6)

Uz ovaj se frazem usporedo možemo analizirati i frazem *korak po korak* – *Schritt für Schritt*, istoga značenja, slične leksičke strukture.

(16)

A sluškinje su, krsteći se, zakretale glavu u stranu i s grozom uzmicale korak po korak. (MM, 164)

Und die Dienerinnen schlugen das Kreuz, wandten das Gesicht zur Seite und wichen entsetzt Schritt für Schritt zurück. (DGdVP, 66)

U sljedećem primjeru ponovno se može govoriti o varijaciji jednoga frazema. U rječnicima je zabilježen frazem *zametnuti kavgu* (započeti svađu) – *Streit/Händel suchen*, no nije i frazem *tražiti kavgu*.

(17)

Kavge ne tražim, ali šućur, umijem da se bijem. (MM, 95)

Ich suche keine Händel, kann mich aber gottlob zur Wehr setzen. (DGdVP, 7)

Da je u sljedećem primjeru riječ o frazeološkoj svezi, zaključit ćemo ako leksemima *živ i zdrav* zamijenimo mjesta. *Zdrav i živ* nije uobičajen oblik koji možemo čuti, a to dokazuje tvrdnju da je u primjeru (18) riječ o frazemu iako kao takav nije zabilježen u hrvatskim frazeološkim rječnicima. U rječničkoj literaturi njemačkoga jezika nije se moglo potvrdjeti postojanje izraza *gesund und wohlauf*, ipak smatramo da bi odgovarajući ekvivalent mogao biti njemački izraz *gesund und munter*. Kako se prevoditelj odlučio za izraz *gesund und wohlauf* koji svojim izrazom asocira na izraz *gesung und munter*, može se govoriti o još jednome frazemu koji bi se uskoro mogao naći u popisu frazeoloških izraza obaju jezika.

(18)

Tako, svešteniče, da bude kao što kažem, pa da budeš i ti miran i živ i

zdrav u nedjelju. (MM, 107)

„Hör, Pfaffe, es soll sein, wie ich sage, damit auch du am Sonntag ruhig und **gesund und wohlauf** bist.“ (DGdVP, 17)

Kada je riječ o frazemu *jmdm. die Lust nehmen* (ili *verderben*) sa značenjem omrznuti nekomu nešto, pokvariti nekomu radost, oduzeti volju za nešto, može se govoriti o varijaciji ovoga frazema i tvorbi jednoga novog frazema: *ubiti svaku volju za rad – jede Arbeitslust ertöten*, koji nije zabilježen u rječnicima.

(19)

Širi se onaj šapat koji obično ide pred događajima, i koji u masama stvar neodređeno uzbuđenje i **ubija svaku volju za rad.** (MM, 109)

Das heimliche Geflüster griff um sich, das gewöhnlich den Ereignissen vorangeht und in den Massen jede Arbeitslust ertötet. (DGdVP, 18)

Ako frazemu *mrmljati (sebi) u bradu – etwas in seinen Bart murmeln* (govoriti nejasno, govoriti za sebe) zamijenimo sastavnicu *u bradu* prijedložnim izrazom *preda se – vor sich*, frazem ne gubi svoje značenje pa se daje govoriti o varijaciji frazema.

(20)

Mrmljao je neke molitve preda se. (MM, 110)

Er murmelte etwas wie Gebete vor sich hin. (DGdVP, 20)

Iako frazem *sipati šale* kao takav nije zabilježen u rječnicima, preneseno značenje izraza potvrđuje da je riječ o frazemu. U Dudenovoj zbirci frazema zabilježen je izraz *Witze reißen* koji semantički odgovara navedenom frazemu.

(21)

Sipao je uvijek šale i poslovice, i iza njih vješto krio ono što misli... (MM, 115)

Immer ließ er Witze und Sprichwörter sprühen, hinter denen er geschickt versteckte, was er dachte oder nicht wußte. (DGdVP, 23)

Doći na red nije naveden u *Frazeološkome rječniku hrvatskoga ili srpskog jezika* J. Matešića, ali slika je jasna, izraz se vrlo često rabi u hrvatskome jeziku, a budući da je izraz *an die Reihe kommen* evidentiran u

Dudenovoj zbirci frazeoloških izraza, i ovaj frazem može se smatrati potpunim ekvivalentom izvornoga frazema.

(22)

*Kad je opet **došao red na nju**, molila je malo glasnije i mirnije.* (MM, 136)

*Als **die Reihe wieder an sie kam**, betete sie schon ein wenig lauter und ruhiger.* (DGdVP, 41)

Izraz *s teškom mukom* – *mit großer Mühe* nije zabilježen u dostupnim nam rječnicima. Mišljenja smo da se ovdje može govoriti o idiomatiziranome značenju cijele konstrukcije: nesnosne, nepodnošljive muke. Ako su izrazi *paklena muka* i *živa muka* već zabilježeni kao frazemi, možda se i ova konstrukcija može uvrstiti među frazeološke spojeve.

(23)

***S teškom mukom** mu je i skidala zabrekle čizme, a on je trepćući, gledao u nju nekim ne toliko pijanim koliko zlim pogledom.* (MM, 152)

***Mit großer Mühe** zog sie ihm die verquollenen Stiefel aus, während er sie blinzeln ansah mit einem mehr bösen als trunkenen Blick.* (DGdVP, 55)

Izraz *ni za koje pare* nije evidentiran u frazeološkim rječnicima, ali uzmemo li u obzir da ima isto značenje (nikako, nipošto) kao i frazem *ni po koju cijenu*, možemo govoriti o varijaciji frazema čiji je prijevodni ekvivalent u njemačkome *um keinen Preis*. Prevoditelj se u ovome slučaju odlučio upravo za taj prijevod, a to potvrđuje naše zapažanje.

(24)

*Poneke od tih budala su mu dodijavale i dolazile same, a neke nisu htjele **ni za koje pare** da mu po drugi put dođu, nego su bježale čim ugledaju njega ili njegove momke.* (MM, 156)

*Manche von diesen Narren ließen ihm keine Ruhe mehr und kamen immer von selbst wieder, während andere **um keinen Preis** zum zweitenmal kommen wollten, sondern davonliefen, wenn sie seiner oder seiner Diener ansichtig wurde.* (DGdVP, 59)

Na temelju evidentiranoga frazema *mit halber Stimme* (prigušeno, poluglasno, veoma tiho) možemo zaključiti da se i neevidentirani izraz *mit lauter Stimme* (veoma glasno, na sav glas) može smatrati njegovim

antonimskim parom. Odgovarajući hrvatski frazemi jesu: *iz sveg glasa/na sav glas* i njegov antonimski par *u po glasa*.

(25)

*Vikala je kroz plač i **na sav glas**.* (MM, 164)

*So rief sie, während ihre Tränen flossen, **mit lauter Stimme**.* (DGdVP, 66)

Iz sljedećega navedenog primjera evidentno je da je izraz *posljednji dani*, koji označuje *posljednje dane života, vrijeme pred smrt*, zapravo frazemu. Iako ovaj izraz kao takav nije zabilježen u frazeološkim rječnicima, prevoditelj je uporabio potpuni ekvivalent – *die letzten Tage* – te ove ekvivalente možemo s pravom očekivati na stranicama novih frazeoloških rječnika.

(26)

*Njegovala je Maru, smirivala i tješila Nevenku, koja je bila **u posljednjim danima** i nepodnošljivo mučila sebe i druge.* (MM, 166)

*Sie pflegte Mara, beschwichtigte und tröstete Nevenka, die **in den letzten Tage** kam und sich und die anderen unasustehlich quälte.* (DGdVP, 68)

Sljedeći primjer iz pripovijetke *Mara milosnica* nije zabilježen kao frazem u njemačkim frazeološkim rječnicima, ali jest u Matešićevu *Frazeološkome rječniku hrvatskoga ili srpskog jezika*.

(27)

*Paša je bio jutros svjež, miran i **brz na misli i riječi**, kao što odavno nije.* (MM, 107)

*Der Pascha war an diesem Morgen frisch, ruhig, **schlagfertig in Wort und Gedanke** wie schon lange nicht mehr.* (DGdVP, 16)

Frazem *der tiefe und feste Schlaf* nije zabilježen u njemačkim frazeološkim rječnicima; ipak se prijevod hrvatskoga frazema *tvrd i težak san* u njemačku rečenicu uklopio i sačuvao izričaj ostvaren u tekstu izvorniku.

(28)

*Rasanjena i uzdrhtala, žena je slušala sve to sedeći na rubu kreveta i neosećajući svoje telo ni sobu oko sebe, gubeći se sva u novim, njoj dotle nepoznatim užasima koje su joj otvarali hajdukov jauk i Živanovo sikta-vo učutkivanje, i sam **tvrdi i teški san** čoveka pored nje.* (Ž, 187)

*Von der Frau war der Schlaf ganz gewichen, sie zitterte und hörte das alles, saß auf dem Bettrand, fühlte weder ihren Körper noch das Zimmer, das sie umgab, und verlor sich ganz in dem für sie bis dahin unbekanntem Grauen, das ihr da des Hajduken Jammern und Živans zischende Beschwichigungen, ja selbst der **tiefe und feste Schlaf** des Mannes neben ihr eröffnete. (D, 188)*

Isti je slučaj i sa sljedećim frazemom:

(29)

*Kao sa sopstvenom smrću, **mirila se sa mišlju** da će onaj što jauče večno moliti i jaukati, a ovaj što spava i diše pored nje, večno tako spavati i ćutati. (Ž, 188)*

*Wie mit ihrem eigenen Tode **versöhnte sie sich mit dem Gedanken**, daß jener, der jammerte, ewig flehen und klagen würde, und dieser, der schlief und neben ihr atmete, ewig schlafen und schweigen würde. (D, 190)*

Primjer neevidentiranoga frazema koji bi po svojoj ekspresivnosti mogao biti zabilježen kao frazem jest i sljedeći:

(30)

*...kako će se lijepo udati i namiriti ovdje u Sarajevu; kako je lijepa, **mlada kao kap**, zdrava; (MM, 127)*

*...sie werde gut heiraten und hier in Sarejevo ihr ruhiges Heim haben; sie sei schön und **jung wie ein Tautropfen** und gesund; (DGdVP, 33)*

Budući da kod potpunih prijevodnih ekvivalenata nema razlika u leksičkome i semantičkome smislu, a s naše strane ni napomena, ako su frazemi u obama jezicima evidentirani kao takvi, nadalje se u nizu navode ostali primjeri iz Andrićevih triju pripovjedaka zajedno s njihovim formalnim i značenjskim prijevodnim parovima.

(31 i 32)

Nemam ni para ni veresije, ni kučeta ni mačeta. (MM, 96)

Habe weder Geld noch Kredit, weder Hund noch Katze. (DGdVP, 7)

(33)

*Tu je i Veli-paša često zaustavljao konja da **izmjeni pokoju riječ** sa tim mršavim dervišem, koji je bio pun neobičnih sentencija i smio i umio o svemu da govori sa nekom mudrom i veselom gorčinom. (MM, 97)*

*Hier hielt auch Veli Pascha oft sein Pferd an, um **ein Paar Worte** mit diesem Hageren Derwisch zu **wechseln**, der voll ungewöhnlicher, weiser Sprüche war und über alles mit einer abgeklärten, fröhlichen Bitterkeit reden durfte und konnte.* (DGdVP, 8)

(34)

*Dok su se uplašeni seljaci ustrčali oko upornih konja, paša **baci pogled** u pekarnicu.* (MM, 98)

*Während die erschrockenen Bauern um die widerspenstigen Pferde hin und her sprangen, **warf** der Pascha **einen Blick** in den Laden.* (DGdVP, 9)

(35)

*...kako treba sa odlukama sačekati, a sad se samo porazgovarati **za svaki slučaj** i umiriti prost svijet.* (MM, 114)

*...man müsse mit allen Beschlüssen warten, sich einstweilen nur **für alle Fälle** darüber unterhalten und das gemeine Volk beruhigen.* (DGdVP, 22)

(36)

*Poslije valije **uzeo** je, iza neprijatnog tajca, **riječ** Ismet-pača Uzunić, ali njegove rečenice nisu imale ni veze ni smisla.* (MM, 115)

*Als der Vali ausgeredet hatte, **nahm** nach einer unangenehmen Pause Ismet Pascha Uzunić **das Wort**, aber seine Sätze waren ohne Zusammenhang und Sinn.* (DGdVP, 24)

(37)

*Ali ona i tako niti ga je čula, ni razumjela; sve što se sada dešavalo i govorilo, ona je gledala i slušala **kao kroza san**;* (MM, 120)

*Sie aber hörte zu und verstand ihn nicht; alles was da geschah und gesprochen wurde, sah und hörte sie **wie im Traum**;* (DGdVP, 28)

(38)

*Htjela je da **uhvati** samo malo **daha**, ali je uvijek ponovno navirao plač...* (MM, 121)

*Sie wollte nur ein wenig **zu Atem kommen**, aber immer wieder würgte und schüttelte sie der Weinkrampf...* (DGdVP, 29)

(39)

*Ona **obori glavu** od straha, i pogled joj pade na plitku sijeru vodu i sitan šljunak na dnu.* (MM, 127)

*Sie **senkte** vor Angst **den Kopf**, um ihr Blick fiel auf das seichte graue*

Wasser und die kleinen Kieselsteine auf dem Grund. (DGdVP, 34)

(40)

*I kad se svi, ovako kako jesu, nađu na drugom svijetu (jer, često joj je iznemogla misao bježala tamo), njoj se sve čini - ma koliko da je grehota – da nijedno od njih neće **oboriti oči** ni pred sjajem božjeg lica, i da će se i tamo oni izdići, izdvojiti od ostalih i vladati po svojoj volji i svojim zakonima.* (MM, 150)

*„Und wenn sie, wie sie nun einmal sind, ins Jenseits kommen“, möchte sie fast glauben, so sündhaft es auch ist, „wird keiner von ihnen auch vor dem Glanz des göttlichen Antlitzes **die Augen niederschlagen**, werden sie sich auch dort über die anderen erheben, von ihnen absondern und nach eigenem Willen und eigenen Gesetzen herrschen.“* (DGdVP, 53)

(41)

*Tek u trećoj godini, ovoga proljeća, kad je već bila počela da **gubi** svaku **nadu**, zatrudnje nevjesta iznenada.* (MM, 153)

*Erst im dritten Jahr, gerade im vorigen Frühling, als fast schon **die** letzte **Hoffnung aufgegeben** hatte, wurde Nevenka schwanger.* (DGdVP, 57)

Valja navesti još jedan frazem kao eventualni novi frazeološki izraz koji nastaje kao prijevod hrvatskoga frazema. Naime kada netko živi oskudno, uporabit ćemo frazem *živjeti o kruhu (hljebu) i vodi*. Ovaj frazem nije evidentiran u njemačkim frazeološkim rječnicima iako bi njegov značenjski ekvivalent mogao biti *nicht das Salz zum Brot haben* (naveden u Matešićevu *Hrvatsko-njemačkome frazeološkom rječniku*). Uzmemo li u obzir idiomatičnost frazema, s pravom se može tvrditi da bi ovaj frazem bio potpuni ekvivalent navedenom hrvatskom izrazu.

(42)

*Da iz godine u godinu pod crkvenim suzama pereš, da **o hljebu i vodi živiš**, ti ne možeš svoje sramote sprati ni popraviti zlo koje si poradila.* (MM, 135)

*„Wenn du auch Jahr und Tag den Kirchenfußboden mit deinen Tränen wüschest, wenn du **nur von Brot und Wasser lebst**, könntest du deine Schande doch nicht reinwaschen und das Böse nicht wiedergutmachen, das du begangen hast.“* (DGdVP, 410)

Slično je i sa sljedećim primjerom:

(43)

*Nećeš biti **gladna ljeba**, nego lijepe riječi i pogleda.* (MM, 144)

***Nach Brot** wirst du nicht **hungern**, dafür aber nach einem freundlichen Wort und Blick.* (DGdVP, 48)

O potpunoj ekvivalenciji govori se i u sljedećem primjeru. U njemačkim frazeološkim rječnicima zabilježen je izraz *aus dem Schlaf reißen* pa se daje govoriti o varijaciji navedenoga frazema.

(44)

*Pokatkad se **trgne iza sna** i skoči s vriskom,* (MM, 158)

*Manchmal fuhr sie **aus dem Schlaf** empor und **sprang** mit einem lauten Schrei aus dem Bett, so nahe glaubte sie die Rufenden.* (DGdVP, 61)

Frazemi za koje je prevoditelj pripovijetke *Žeđ* našao potpuno odgovarajući prijevod sljedeći su:

(45)

Primitivši u posljednjem trenutku poteru, mladić je pobjegao niz potok i izgubio se bez traga. (Ž, 181)

*Im letzten Augenblick entdeckte er die Gendarmen, begann bachabwärts zu laufen und **verschwand spurlos**.* (D, 182)

(46)

***Zaklopila je oči** i ujednačila dah.* (Ž, 185)

*Sie **schloß die Augen** und begann gleichmäßig zu atmen.* (D, 186)

5. Zamjena nekim drugim frazemom koji značenjski odgovara izvorniku

Ako prevoditelj za frazem iz jezika polaznika pronađe frazem u ciljnome jeziku koji ima istu sliku, isto značenje, ali se razlikuje po svojoj strukturi, odnosno sastavu leksema unutar frazema, govori se o značenjskim ekvivalentima.

U pripovijetki *Mustafa Madžar* zabilježeni su sljedeći primjeri u kojima je prevoditelj za hrvatske frazeme uporabio semantičke ekvivalente sa strukturnim razlikama. Iako je za frazem *zapjevati što me grlo nosi*

(sa značenjem zapjevati iz svega glasa) zabilježen njemački ekvivalent *aus dem vollen Hals(e) singen*, prevoditelj se ipak odlučio za frazeološki izraz *singen was die Stimme her gibt*, koji pak nije zabilježen u njemačkim frazeološkim rječnicima, no svojom se ekspresivnošću ipak uklapa u tekst.

(47)

Iziđemo na mrtvu stražu prema Mlječiću, pa svi drhte i šapuću u mraku, a ja se ispnem na meteriz, pa zapjevam što me grlo nosi, a glas u mene, bog dao, ko zurna. (MM1, 109)

Wir gehn hinaus auf die Wache ins Niemansland gegenüber den Venezianern, und alle zittern und flüstern im Dunkeln, ich aber kletterte raus auf die Schanze und singe, was die Stimme hergibt, und eine Stimme hab ich, Gott sei 's gedankt, wie eine Zurla. (MM2, 174)

Iz nešto opsežnije pripovijetke *Mara milosnica* valja navesti sljedeće primjere. Hrvatski frazem *svratiti/skrenuti pozornost/pažnju na nešto* nemamo zabilježen u frazeološkim rječnicima iako se sa sigurnošću može kazati da je riječ o izrazu koji se svakodnevno rabi. Odgovarajući evidentirani njemački frazem koji semantički odgovara navedenomu hrvatskom jest *jmnd. auf etw. aufmerksam machen*.

(48)

Jednog petka prije podne ode deputacija od trideset Turaka, predstavnika trgovaca, aga i esnafa, valiji da se žali na teško stanje i oskudicu, da mu svrati pažnju na hrišćansku opasnost iz Austrije... (MM, 110)

An einem Freitagvormittag begab sich eine Abordnung von dreißig Türken, Vertretern der Kaufmannschaft, der Agas und Zünfte, zum Vali, um über die schwere Lage und Not Klage zu führen, ihn auf die christliche Gefahr aus Österreich aufmerksam zu machen. (DGdVP, 19)

Frazem *freien Spielraum erhalten* možemo smatrati varijacijom frazem *freien Spielraum lassen* koji ima značenje *dati oduška*. Izraz *dobiti maha* nismo pronašli ni u jednome dostupnom rječniku pa se može smatrati da je i ovo jedan od mogućih novih frazema hrvatskoga jezika koji će uskoro biti uvršten u popis hrvatskoga leksika.

(49)

Ogorčenje i zabrinutost toga svijeta **dobili** su konačno **maha**, i našli izraz; (MM, 110)

*Die Erbitterung und Besorgnis **erhielt** endlich **freien Spielraum** und **machte sich Luft**;* (DGdVP, 19)

Iako za frazem *birati riječi* (odmjereno se izražavati, voditi računa o tome što se govori) imamo ekvivalent *nach Worten suchen*, prevoditelj se ipak odlučio za novi frazeološki izraz na njemačkome jeziku koji će sigurno naći mjesta i u njemačkim frazeološkim rječnicima.

(50)

Govoreći s njim, svak je **birao riječi** i pazio da ga ne izazove i ne razdraži. (MM, 114)

*Wer mit ihm redete, **überlegte sich jedes Wort** und nahm sich wohl in acht, um ihn nicht herauszufordern und zu reizen.* (DGdVP, 23)

Izvrсна se semantička ekvivalencija dade vidjeti na sljedećem primjeru. Ako se nekomu odveć približimo ili ako pomno pratimo nečiji govor, možemo reći da smo mu se unijelu u oči. Značenjski ekvivalent u njemačkome jeziku glasi *jmndm. auf den Leib rücken*.

(51)

Mektudžbija je navodio svoje razloge, a zapjenjeni Kaukdžić svoje i sve se više **unosio protivniku u oči**. (MM, 114)

*Der Sekretär führte seine Gründe an, der wutschnaubende Kaukdžić seine Gründe, wobei er dem Gegner immer mehr **auf den Leib rückte**.* (DGdVP, 23)

Za označivanje nečega što traje stalno, neprekidno, dugo vremena, upotrijebit ćemo frazem *iz godine u godinu*, a za njega imamo dva moguća frazemska ekvivalenta: *jahraus, jahrein* ili drugi, koji je uporabio prevoditelj Andrićeve *Mare milosnice*, jest *Jahr und Tag*.

(52)

Da iz godine u godinu pod crkvenim suzama pereš, da o hljebi i vodi živiš, ti ne možeš svoje sramote sprati ni popraviti zlo koje si poradila. (MM, 135)

*„Wenn du auch **Jahr und Tag** den Kirchenfußboden mit deinen Tränen*

wüschest, wenn du nur von Brot und Wasser lebstest, könntest du deine Schande doch nicht reinwaschen und das Böse nicht wiedergutmachen, das du begangen hast.“ (DGdVP, 410)

Frazem *lak san* označuje san u situaciji kada se lako, uz najmanji šum, budimo. Suprotno je toj situaciji kada bezbrižno spavamo, dakle kada imamo miran i tvrd san. Prevoditelj je ovdje na vrlo zanimljiv način hrvatski frazem *lak san* preveo izrazom *izgubiti miran san*.

(53)

*Nevjesta je povazdan mislila na to; i **san joj postade lak** od straha i misli.* (MM, 148)

*Die junge Frau mußte den ganzen Tag darin denken; und vor Furcht und Nachdenken **verlor** sie auch **ihren ruhigen und festen Schlaf**.* (DGdVP, 52)

Semantički komplementarne frazeme nalazimo u sljedećim primjerima:

(54)

*Skoči i obuče se **na brzu ruku**, pomože mu da sjedne.* (MM, 151)

*Sie sprang auf, zog sich **in aller Eile** an und half ihm sich niederzusetzen.* (DGdVP, 55)

(55)

*Šestoga dana pred večer izdahnu Mara **bez riječi** i bez molitve.* (MM, 170)

*Am Abend des sechsten Tages verschied Mara, **ohne ein Wort zu sprechen** oder ein Gebet zu tun.* (DGdVP, 71)

(56)

*Čovek se vraćao **mrtav umoran** od hoda i nespavanja, zarastao u bradu, kaljav i moker.* (Ž, 180)

*Er kam an, **zu Tode erschöpft** vom Marschieren und vom fehlenden Schlaf, unrasiert, schlammverschmiert und durchnäßt.* (D, 181)

(57)

*Ispoganili se i iskrvili između se, i sad čekamo **ko će doći iz bijela svijeta** da nas uredi i pokrsti.* (MM, 123)

Die Leute sind verdorben und leben miteinander in Zwist und Hader,

und wir müssen jetzt abwarten, daß ein Wildfremder kommt und bei uns Ordnung schafft und uns zu Christen macht. (DGdVP, 30)

(58)

*U sunčanoj tišini moglo se čuti kako se dolje, u varoši, svjetina **roti i mormori**, i kako se s vremena na vrijeme stotine glasova stapaju u otegnuto, nerazumljivo klicanje:* (MM, 130)

*In der sonnigen Stille war drunten in der Stadt **das Gewimmel und Gemurmel** der Menge zu hören; von Zeit zu Zeit vereinigten sich dort Hunderte von Stimmen zu einem langgezogenen, unverständlichen Schrei:* (DGdVP, 36)

(59)

***Prileže na posao** i poče pomalo da upoznaje Pamukovićeve, i kuću, i život u njoj.* (MM, 146)

***Sie widmete sich ganz der Arbeit** und lernte allmählich die Pamuković, ihr Haus und das Leben darin besser kennen.* (DGdVP, 50)

Iako za frazem *u punom jeku* imamo ekvivalent *im vollen Gange*, prevoditelj se ovdje odlučio za drugi izraz:

(60)

*Jer, u varoši je bila buna **u punom jeku**;* (MM, 157)

*In der Stadt tobte der Aufruhr **mit großer Gewalt**;* (DGdVP, 60)

U sljedećem primjeru nije odmah jasno je li riječ o frazeološkome ili konkretnome značenju:

(61)

*Izgledalo je da se nikada neće **rastati s djetetom**.* (MM, 167)

*Fast schien es, als ob sie **das Kind nie loswerden** würde.* (DGdVP, 69)

Izraz *rastati se s djetetom* nije zabilježen u frazeološkim zbirkama i rječnicima, no iz konteksta se dade zaključiti da je riječ o idiomatiziranome značenju navedene konstrukcije sa značenjem *roditi*. Idiomaticnost izraza evidentna je i u njemačkome prijevodu, stoga bi se dalo govoriti o dvama semantički podudarnim frazeološkim spojevima.

U sljedećim dvama primjerima riječ je o dvama frazemima realiziranim na različite načine na hrvatskome jeziku, dok je njemački frazem isti:

(62)

*Jedne godine se **pronese glas** da je poginuo, i kako je bio nedruževan i mlad, brzo ga zaboraviše.* (MM1, 100)

*Jahre danach **wurden Stimmen laut**, er sei gefallen, und da er keine Freunde hattet und noch jung war, vergaß man ihn schnell.* (MM2, 162)

(63)

***Dođoše** i opet **glasovi** o njegovim junaštvima po Mađarskoj i Slavoniji o strašnom boju kod ušća Orljave.* (MM1, 101)

*Abermals **wurden Stimmen** über seine Heldentaten in Ungarn und Slawonien **laut**, über die furchtbare Schlacht an der Mündung der Orljava.* (MM2, 163)

Sljedeći frazeološki primjeri nisu zabilježeni u rječnicima, ali ih po njihovoj strukturi i značenju možemo smatrati frazemima u obama jezicima:

(64)

*Odmah poče da **ga san hvata** kao što odavno nije.* (MM1, 106)

*Sofort **befiel ihn der Schlaf** wie schon lange nicht.* (MM2, 169)

(65)

*...i kako **upire u nju pogled**, smeđ, oštar, neumoljiv, ispod gustih obrva.* (MM, 134)

*... und fühlte unter den buschigen Brauen seine braunen, scharfblickenden, unerbittlichen **Augen auf sich gerichtet**.* (DGdVP, 40)

(66)

*Nedoseno i kržljivo, Marino dijete je slabim glasom i sa nekoliko pokreta i grimasa odgovorilo na studen i na svjetlost ovoga svijeta, i **ugasilo se** odmah.* (MM, 169)

*Vorzeitig zur Welt gebracht und unentwickelt, antwortete Maras Kind mit schwacher Stimme und einigen Bewegungen und Grimassen auf die Kälte und das Licht dieser Welt, dann **erlosch sein Lebenslichtlein** wieder.* (DGdVP, 70)

(67)

*Uđe mirno u kuću i u sobu, ali čim je majka zagrlila, nju **obori** na koljena **grčevit plač** koji je prijetio da je uguši. (MM, 145)*

*Sie trat ruhig ins Haus und in die Stube; aber als die Mutter sie umarmte, fiel sie vor ihr auf die Knie, **von krampfhaftem Weinen geschüttelt**. (DGdVP, 49)*

6. Nefrazeološki opisni prijevod iz izvornoga teksta

Kod nefrazeoloških opisnih frazema prevoditelj za frazem iz izvornoga teksta ne nalazi odgovarajući ekvivalent te zbog ekspresivnosti teksta i lakšega shvaćanja metaforičkih slika izvornika frazeme prevodi opisno. U nastavku se donosi nekoliko reprezentativnih primjera.

(68)

*Pa i opet **nastade tajac**; (MM, 115)*

*Wieder **wurde es mäuschenstill**; (DGdVP, 24)*

(69)

*Pri rastanku, jedini je Salih-aga Šahinagić, bogat i ugledan čovjek, poznat sa svoje iskrenosti, darežljivosti i poštenja, **na sav glas govorio** šta misli. (MM, 116)*

*Nur Salih Aga Šahinagić, ein reicher und angesehener Mann, der durch seine Aufrichtigkeit, Freigebigkeit und Ehrenhaftigkeit bekannt war, **sagte beim Abschied laut heraus**, was er dachte. (DGdVP, 25)*

(70)

*Vi se rasturate **kud koji**, i Bog će milostivi dati pa će vam dobro biti, i vama i svem turskom uhu... (MM, 122)*

*Ihr **geht auseinander**, jeder in einer anderen Richtung, und der gütige Gott wird es euch gut ergehen lassen, euch und allen Rechtgläubigen... (DGdVP, 30)*

(71)

*Vidila je da se svakom od njih, kad **dođe u godine**, otvara živa rana ili na nozi ili na ruci, pa je ponoći kriomice peru i previjaju. (MM, 146)*

*Sie sah, daß bei jedem unter ihnen, wenn er **älter wurde**, offene und unheilbare Wunden am Arm und Bein aufbrachen, die dann des Nachts heimlich gewaschen und verbunden wurden. (DGdVP, 51)*

(72)

*A sve to ne bi niko **ni čuo ni vidio**.* (MM, 153)*Und **niemand hörte oder sah etwas davon**.* (DGdVP, 56)

(73)

*Ali **jedan po jedan**, prestadoše svi gosti da dolaze.* (MM, 157)*Die **gäste blieben allmählich** einer nach dem anderen aus.* (DGdVP, 60)

Frazem *voditi računa o komu* (brinuti se o komu/čemu, obraćati pozornost, paziti na koga/što) nema svoj frazemeski ekvivalent na njemačkome jeziku. U Matešićevu *Hrvatsko-njemačkome frazeološkom rječniku* ovaj je izraz preveden glagolom *sich kümmern um jmdn./etw.* Navedeni je izraz u korpusu ovoga rada evidentiran čak četiri puta.

(74₁)*Ona je **vodila računa** o svima a niko o njoj.* (MM, 142)*Sie **kümmerte sich um alle**, aber niemand um sie.* (DGdVP, 46)(74₂)*Jedino o tim jedinicama je **vodio računa**, pohodio ih i pregledao.* (MM, 96)*Nur **um diese Truppeneinheiten kümmerte er sich**, besuchte und inspizierte sie.* (DGdVP, 7)(74₃)*Jedino o tim jedinicama je **vodio računa**, pohodio ih i pregledao.* (MM, 96)*Nur **um diese Truppeneinheiten kümmerte er sich**, besuchte und inspizierte sie.* (DGdVP, 7)

Prevoditelj se u sljedećem primjeru odlučio za jedan drugi glagol, glagol *schonen*.

(75)

*Uzalud ga je vezir, rođak mu, molio i opominjao da ne dira u tursko i da **vodi računa** o osjetljivosti begova.* (MM, 95)*Vergebens bat und ermahnte ihn der Wesir, sein Verwandter, von türkischem Gut die Finger zu lassen und die Empfindlichkeit der Begs zu **schonen**.* (DGdVP, 7)

Frazem *sa svih strana* (značenje: odasvud) ima svoj prijevodni ekvivalent na njemačkome jeziku *von allen Seiten*, no prevoditelj se ovdje u dvama primjerima ipak odlučio za nefrazeološki opisni prijevod.

(76₁)

Zasuše je mržnja i prezir sa svih strana... (MM, 105)

Von überall schlug ihr Haß und Verachtung entgegen... (DGdVP, 15)

(76₂)

Posluga je bila sakupljena sa svih strana, nevaljala, kradljiva i lijena. (MM, 93)

Die Dienerschaft war von überall zusammengelesen, niederträchtig, diebisch und faul. (DGdVP, 5)

Sljedeći primjer predstavlja nefrazeološki prijevod frazeološkoga izraza iz izvornoga teksta. Hrvatski je frazem u Matešićevu *Frazeološkome rječniku hrvatskoga ili srpskog jezika* objašnjen značenjem vrlo siromašan, puki siromah, bez igdje ičega. Mišljenja smo da je prevoditelj ovdje uporabio izraze kojima opisuje izbjeglice koje su bile bez odjeće i obuće, a da je u izvornome tekstu o njima rečeno kako su bili jadni i siromašni. Dakle u izvorniku imamo preneseno značenje, a u prijevodu bi se moglo govoriti o doslovnome značenju.

(77)

- Ama vidim i ja, moj hadži- Hafize, da ne sluti na dobro, dok carska vojska i begovat sjede, a nikšićki bjegunci i goli i bosi, tutnje i halaču po Sarajevu, i dok su kazandžije i crevari počeli da predvode vojske. (MM, 117)

„Freilich sehe ich auch selber, mein lieber Hadži Hafiz, daß es auf nichts Gutes deutet, wenn das kaiserliche Heer und die Begs müßig dasitzen, während nackte und barfüßige Flüchtlinge aus Nikšić in Sarajevo toben und randalieren und Kesselschmiede und Darmdreher ein Heer anführen. (DGdVP, 2)

Za primjer opisnoga prijevoda izvornoga frazema može se navesti i sljedeće:

(78)

Unosio joj se sasvim u lice. (MM, 134)

Er beugte sich dabei immer näher zu ihr hin. (DGdVP, 40)

Hrvatski frazem *padati komu na pamet* (sjećati se/sjetiti se/prisjetiti se čega) nema svoj ekvivalent na njemačkome jeziku, stoga je prevoditelj taj izraz preveo glagolom *einfallen*.

(79)

Pade joj na um jedino to da je juče, kad je bila u štali, vidila kako preko ograde visi komad konopca. (MM, 163)

Ihr fiel bloß noch ein, daß sie gestern, als sie im Stall war, das Ende eines Strickes hatte über einen Balken hängen sehen. (DGdVP, 65)

Iz konteksta se dade zaključiti da izraz *pasti ničice* ima isto značenje (pokoravati se, moliti koga za kakvu pomoć ili milost) kao i zabilježeni frazem *pasti pred koga na koljena*. Prevoditelj je uporabio glagol *sich niederwerfen* te tako podastro još jedan primjer nefrazeološkoga opisnog prijevoda izvornoga frazema.

(80)

Ne mogući sačekati da joj priđe posve blizu, djevojka pade ničice, i pruži se prema njoj po kaldrmi. (MM, 164)

Ohne es mehr erwarten zu können, bis sie ganz zu ihr herankäme, warf sich Mara nieder und streckte sich auf dem Pflaster vor sich hin. (DGdVP, 66)

Još jedan primjer predstavlja nefrazeološki prijevod frazeološkoga izraza iz izvornoga teksta pripovijetke *Žed*:

(81)

A hajduk je, mučen nepodnošljivom žeđu i vatrom, nalazio očigledno neko olakšanje u bogaranju, u nizanju teških reči i zakletvi, i u neprestanom ponavljanju reči: voda. (Ž, 185)

Der Hajduk aber, von dem unerträglichen Durst und vom Fieber gequält, fand anscheinend im Flehen, im Aneinanderreihen schwerwiegender Worte, im Beschwören und in der ununterbrochenen Wiederholung des Wortes „Wasser“ Erleichterung. (D, 187)

Da se cijeli frazeološki izraz jednoga jezika (*jedan te isti*) može zamjenicom (*derselbe*) prevesti u drugome jeziku, dokazuje i sljedeći primjer:

(82)

*A žena je jednako sedela, ukočena, osluškujući svaki šum odozdo, i mislila neprestano **jednu te istu** misao bez kraja i izlaza. (Ž, 187)*

*Und die Frau blieb weiter erstarrt sitzen, lauschte jedem Geräusch, so das von unten heraufdrang, und hing immer **demselben** Gedanken nach, einem Gedanken ohne Ende und Ausweg. (D, 189)*

(83)

*Možda bi i ozdravio da je smeo potražiti malo bolji ležaj i da nisu naišle neke rane vrućine, od kojih mu se rana **dala na zlo**. (Ž, 181)*

*Vielleicht wäre er längst wieder genesen, wenn er ein besseres Lager hätte suchen können und wenn in diesem Jahr nicht so früh die Hitze hereingebrochen wäre, durch die sich seine Wunde **verschlimmerte**. (D, 182)*

Zaključak

Ovu analizu, kojom se željelo pokazati koje su postupke prevoditelji Andrićevih pripovijedaka najčešće rabili kako bi što vjernije prenijeli sadržaj izvornoga teksta, može se završiti zaključkom da je najbrojnija ona skupina u kojoj frazemi imaju svoj potpuni značenjski i strukturni ekvivalent. Na ovu skupinu otpada gotovo polovica analiziranih frazema. Broj semantičkih ekvivalenata sa strukturnim razlikama nešto je manji. Oko 20 frazema istraženoga korpusa pripada ovoj skupini. Nešto manje, točnije 15 frazema, prevoditelji su preveli opisno. Neki frazemi nisu evidentirani u frazeološkim rječnicima, ali po svojim obilježjima u tim se primjerima sa sigurnosti može tvrditi da je riječ o frazemima koji se rabe u razgovornome jeziku, a kako se proces frazeologizacije vrši i preko književnih djela, pretpostaviti je da će se ti izrazi uskoro svrstati u neki jednojezični ili dvojezični frazeološki rječnik. Također se može zaključiti da su modifikacije i varijacije frazema vrlo česte u Andrićevu izričaju. I ovakvi primjeri mogu biti od velike važnosti za budući leksi-kografski rad.

Radi pregednosti i kao svojevrsan sažetak dosada rečenoga u nastavku se donosi tablični popis frazema (s prijevodima) analiziranih u radu.

Potpuno odgovarajući prijevod	
<i>s vremena na vrijeme</i>	<i>von Zeit zu Zeit</i>
<i>s vremenom</i>	<i>mit der Zeit</i>
<i>na svoju ruku</i>	<i>auf eigene Faust</i>
<i>biti izvan sebe</i>	<i>außer sich sein</i>
<i>doći sebi</i>	<i>zu sich kommen</i>
<i>načiniti nekomu mjesta</i>	<i>jmdm. Platz machen</i>
<i>ići od ruke do ruke</i>	<i>von Hand zu Hand gehen</i>
<i>plitka pamet</i>	<i>der beschränkte Verstand</i>
<i>dati nekomu povoda</i>	<i>jmdm. Anlaß zu etw. geben</i>
<i>komad po komad</i>	<i>Stück um Stück</i>
<i>korak po korak</i>	<i>Schritt für Schritt</i>
<i>tražiti kavgu</i>	<i>Händel suchen</i>
<i>živ i zdrav</i>	<i>gesund und wohlauf</i>
<i>ubiti svaku volju za rad</i>	<i>jede Arbeitslust ertöten</i>
<i>mrmljati preda se</i>	<i>vor sich hin murmeln</i>
<i>sipati šale</i>	<i>Witze sprühen</i>
<i>doći na red</i>	<i>an die Reihe kommen</i>
<i>s teškom mukom</i>	<i>mit großer Mühe</i>
<i>ni za koje pare</i>	<i>um keinen Preis</i>
<i>na sav glas</i>	<i>mit lauter Stimme</i>
<i>posljednji dani</i>	<i>die letzten Tage</i>
<i>biti brz na misli i riječi</i>	<i>schlagfertig in Wort und Gedanke sein</i>
<i>imati tvrd i težak san</i>	<i>den tiefen und festen Schlaf haben</i>
<i>miriti se s mišlju</i>	<i>sich mit dem Gedanken versöhnen</i>
<i>mlada kao kap</i>	<i>jung wie ein Tautropfen</i>
<i>ni para ni veresije</i>	<i>weder Geld noch Kredit</i>
<i>ni kučeta ni mačeta</i>	<i>weder Hund noch Katze</i>
<i>izmijeniti pokoju riječ</i>	<i>ein Paar Worte wechseln</i>
<i>baciti pogled</i>	<i>einen Blick werfen</i>
<i>za svaki slučaj</i>	<i>für alle Fälle</i>
<i>uzeti riječ</i>	<i>das Wort nehmen</i>

<i>kao kroza san</i>	<i>wie im Traum</i>
<i>uhvatiti daha</i>	<i>zu Atem kommen</i>
<i>oboriti glavu</i>	<i>den Kopf senken</i>
<i>oboriti oči</i>	<i>die Augen niederschlagen</i>
<i>gubiti svaku nadu</i>	<i>die letzte Hoffnung aufgeben</i>
<i>živjeti o kruhu i vodi</i>	<i>nur von Brot und Wasser leben</i>
<i>biti kruha gladan</i>	<i>nach Brot hungern</i>
<i>trgnuti se iza sna</i>	<i>aus dem Schlaf springen</i>
<i>izgubiti se bez traga</i>	<i>spurlos verschwinden</i>
<i>zaklopiti oči</i>	<i>die Augen scjließen</i>

Zamjena nekim drugim frazemom	
<i>s vremena na vrijeme</i>	<i>hin und wieder</i>
<i>s vremenom</i>	<i>im Laufe der Zeit</i>
<i>biti izvan sebe</i>	<i>von Sinnen sein</i>
<i>doći sebi</i>	<i>das Bewußtsein erlangen</i>
<i>što nekoga grlo nosi</i>	<i>was die Stimme hergibt</i>
<i>svratiti pažnju na nekoga/ nešto</i>	<i>aufmerksam machen auf etw.</i>
<i>dobiti maha</i>	<i>freien Spielraum lassen</i>
<i>birati riječi</i>	<i>sich jedes Wort überlegen</i>
<i>unijeti se komu u oči</i>	<i>jmndm. auf den Leib rücken</i>
<i>iz godine u godinu</i>	<i>Jahr und Tag</i>
<i>san nekomu postade lak</i>	<i>ruhigen und festen Schlaf verlieren</i>
<i>na brzu ruku</i>	<i>in aller Eile</i>
<i>bez riječi</i>	<i>ohne ein Wort zu sprechen</i>
<i>mrtav umoran</i>	<i>zu Tode erschöpft</i>
<i>doći iz bijela svijeta</i>	<i>ein Wildfremder kommt</i>
<i>roti i mrmori</i>	<i>das Gewimmel und Gemurmel</i>
<i>prileći na posao</i>	<i>sich ganz der Arbeit widmen</i>
<i>u punom jeku</i>	<i>mit großer Gewalt</i>
<i>rastati se s djetetom</i>	<i>das Kind loswerden</i>
<i>pronijeti glas</i>	<i>Stimmen werden laut</i>

<i>dodoše glasovi</i>	<i>Stimmen wurden laut</i>
<i>hvatati nekoga san</i>	<i>der Schlaf befiehlt jmndn.</i>
<i>uprijeti pogled u nekoga</i>	<i>Augen auf jmndn. richten</i>
<i>ugasiti se</i>	<i>sein Lebenslichtlein erlöschen</i>
<i>oboriti nekoga grčevit plač</i>	<i>von krampfhaftem Weinen geschüttelt sein</i>

Nefrazeološki opisni prijevod	
<i>s vremena na vrijeme</i>	<i>zuweilen</i>
<i>nastade tajac</i>	<i>es wurde mäuschenstill</i>
<i>govoriti na sav glas</i>	<i>laut heraus sagen</i>
<i>kud koji</i>	<i>auseinander gehen</i>
<i>doći u godine</i>	<i>älter werden</i>
<i>ni čuo ni vidio</i>	<i>niemand hörte oder sah etwas</i>
<i>jedan po jedan</i>	<i>allmählich</i>
<i>voditi računa o komu</i>	<i>sich kümmern um jmdn./etw</i>
<i>voditi računa o komu</i>	<i>jmndn. schonen</i>
<i>sa svih strana</i>	<i>von überall</i>
<i>goli i bosi</i>	<i>nackt und barfüßig</i>
<i>unijeti se u lice</i>	<i>sich näher zu jmndn. beugen</i>
<i>padati komu nešto na pamet</i>	<i>einfallen</i>
<i>pasti ničice</i>	<i>sich niederwerfen</i>
<i>teške riječi</i>	<i>schwerwiegende Worte</i>
<i>jedan te istu</i>	<i>derselben</i>
<i>dati se na zlo</i>	<i>(sich) verschlimmern</i>

Izvori i literatura

- ANDRIĆ, IVO, *Die Geliebte des Veli Pascha- Erzählungen*, Svjetlost, Sarajevo, 1987.
- ANDRIĆ, IVO, *Jelena, žena koje nema*, Svjetlost – Sarajevo, Mladost – Zagreb, 1977.
- ANDRIĆ, IVO, *Priča o vezirovom slonu i druge pripovetke*, Reč i misao, Beograd, 1965.
- ANDRIĆ, IVO, *Žeđ*, Svjetlost – Sarajevo, Mladost – Zagreb, 1977.
- BURGER, HARALD, *Handbuch der Phraseologie*, De Gruyter, Berlin – New York, 1982.
- DUDEN 11, *Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten*, Dudenverlag, 1998.
- DUDEN, *Das große Wörterbuch der deutschen Sprache in 8 Bänden*, Dudenverlag, 1993.
- FINK, ŽELJKA, „Tipovi frazema – fonetskih riječi“, *Riječki filološki dani*, Zbornik radova 3, Rijeka, 2000.
- FORKO, JOSIPA, „Prevođenje frazema – Sizifov posao“, *Hrvatistika*, vol. 3, Osijek, 2009.
- FRIEDRICH, WOLF, *Moderne deutsche Idiomatik*, Max Hueber Verlag, München, 1997.
- HRUSTIĆ, MELIHA, *Kontrastivna analiza frazeoloških izraza sa komponentom «Kopf»/ »glava» u njemačkom i u b/h/s jeziku*, Offset, Tuzla, 2001.
- MATEŠIĆ, JOSIP i dr., *Hrvatsko-njemački frazeološki rječnik*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb; Verlag Otto Sagner, München, 1988.
- MATEŠIĆ, JOSIP, *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 1982.
- MENAC, ANTICA – FINK-ARSOVSKI, ŽELJKA – VENTURIN, RADO-MIR, *Hrvatski frazeološki rječnik*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2003.

- MRAZOVIĆ, PAVICA – PRIMORAC, RUŽICA, *Njemačko-srpskohrvatski frazeološki rječnik*, Narodna knjiga, Beograd, 1981.
- RÖHRICH, LUTZ, *Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten*, 5 Bände, Herder Spectrum Verlag, 1995.
- VRLJIĆ, STOJAN, *Andrić u njemačkom*, Univerzitet u Mostaru, Pedagoška akademija, Mostar, 1991.
- VRLJIĆ, STOJAN, „Prijevod kao umjetnost – na odabranom primjeru“, *Lingua Montenegrina*, god. III (2010.), br. 6.